

Tashkent State University of Economics

JOURNAL OF INTERNATIONAL FINANCE AND ACCOUNTING

ISSN
2181-1016

HUDUDIY IQTISODIYOT VA IJTIMOY SOHANI SHAKLLANTIRISHDA MIGRATSIYA OQIMLARINING TA'SIRINI BAHOLASH (NAMANGAN VILOYATI MISOLIDA)

Tojiboyev Dilshodbek Bekmirza o'g'li

University of Business and Science Karyera markazi raxbari

gmail: dilshodnamanganskiy@gmail.com

ORCID: 0009-0009-0654-6083

Tel: +998937517007

ASSESSING THE IMPACT OF MIGRATION FLOWS ON THE FORMATION OF REGIONAL ECONOMY AND SOCIAL SPHERE (ON THE EXAMPLE OF NAMANGAN REGION)

Tojiboyev Dilshodbek Bekmirza o'g'li

Head of the Career Center at University of Business and Science.

gmail: dilshodnamanganskiy@gmail.com

ORCID: 0009-0009-0654-6083

[Tel: +998937517007](tel:+998937517007)

Annotatsiya: Ushbu maqolada Namangan viloyati misolida migratsiya oqimlarining hududiy iqtisodiyot va ijtimoiy sohani shakllantirishdagi ta'siri ekonometrik tahlil qilingan. Dolzarbliqi mintaqadagi yuqori demografik o'sish va mehnat bozori sig'imining o'ta cheklanganligi bilan belgilanadi. Tadqiqotda korrelyatsion-regression model qo'llanilib, migratsiya qoldig'i hamda pul o'tkazmalarining yalpi hududiy mahsulotga ta'siri o'lchandi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, pul o'tkazmalari mintaqqa iqtisodiyotiga kuchli multiplikativ ta'sir ko'rsatib, uni rag'batlantiradi, biroq ijtimoiy sohada tarkibiy va institutsional xatarlarni yuzaga keltiradi. Ilmiy hissa sifatida migratsiyani barqaror iqtisodiy o'sish mexanizmlari bilan integratsiya qilish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: migratsiya oqimlari, hududiy iqtisodiyot, ijtimoiy soha, pul o'tkazmalari, makroiqtisodiy ko'rsatkichlar,

Namangan viloyati, mehnat bozori, ekonometrik tahlil.

Abstract: This article econometrically analyzes the impact of migration flows on the regional economy and social sphere, using the Namangan region as a case study. The relevance is driven by high demographic growth and limited local labor market capacity. Using a correlation-regression model (OLS), the impact of net migration and remittances on gross regional product (GRP) was quantitatively measured. Results indicate that remittances exert a strong multiplier effect, significantly stimulating the economy but posing structural institutional risks to the social sphere. As a scientific contribution, practical proposals for integrating regional migration into sustainable economic growth mechanisms were comprehensively developed.

Keywords: migration flows, regional economy, social sphere, remittances,

*macroeconomic indicators,
Namangan region, labor market,
econometric analysis.*

Kirish

Jahon iqtisodiyotining mislsiz darajada globallashuvi va xalqaro mehnat taqsimotining chuqurlashuvi sharoitida inson resurslarining transchegaraviy harakati beqiyos ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy iqtisodiy fanlar tizimida migratsiya oqimlari nafaqat oddiy demografik siljish, balki alohida olingan hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot trayektoriyasini, investitsion iqlimini hamda jami makroiqtisodiy mutanosibligini belgilab beruvchi hal qiluvchi institutsional omil sifatida e'tirof etilmoqda. Rivojlanayotgan mamlakatlarning aksariyatida hududiy iqtisodiyot va ijtimoiy sohani shakllantirishda tashqi mehnat migratsiyasining uzluksiz o'sishi ham salbiy, ham ijobiy oqibatlarni o'zida mujassam etgan murakkab fenomen hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi o'zining tez o'suvchi demografik salohiyati, yoshlarning aholi tarkibidagi yuqori ulushi hamda mehnat resurslarining keng hajmi bilan xalqaro mehnat migratsiyasi tizimida eng faol ishtirok etuvchi davlatlardan biri bo'lib kelmoqda. Jahon banki va xalqaro moliya institutlarining rasmiy statistik ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonda aholi sonining barqaror o'sishi va mehnat bozoridagi taklifning muttasil ortishi sharoitida millionlab fuqarolar xorijda mehnat faoliyatini olib bormoqda, ularning vataniga yuborayotgan pul o'tkazmalari esa mamlakat yalpi ichki mahsulotining salmoqli qismini, aniqroq aytganda, qariyb 18–20 foizini tashkil etib, qashshoqlikni qisqartirishning ustuvor vositasiga aylangan [World Bank, 2023]. Bu jarayon, ayniqsa, aholi o'ta zich joylashgan, yer resurslari

cheklangan va demografik bosim yuqori bo'lgan Farg'ona vodiysi mintaqalarida o'zining yaqqol tasdig'ini topmoqda.

Tadqiqot obyekti sifatida tanlangan Namangan viloyati O'zbekistonning eng yirik demografik va sanoat-agrar salohiyatga ega bo'lgan strategik hududlaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlariga tayanadigan bo'lsak, 2024-yilning 1-yanvar holatiga ko'ra, viloyatning doimiy aholisi soni 3 066,1 ming kishini tashkil etib, 2023-yilning mos davriga nisbatan 2,3 foizga ko'payganligini ko'rish mumkin [O'zStat, 2024]. Aholining qariyb yarmini (1 558,4 ming kishi) erkaklar tashkil etib, ular asosan viloyat mehnat bozori uchun asosiy ishchi kuchi taklifini shakllantiradi. Shu bilan birga, Namangan viloyatida 2023-yilda yalpi hududiy mahsulot (YAHM) hajmi joriy narxlarda 47 112,6 milliard so'mni tashkil etib, avvalgi yilga nisbatan 5,4 foiz barqaror o'sishni qayd etgan [NamStat, 2024]. Ushbu iqtisodiy o'sishning tashqi jozibadorligi fonida, viloyat aholisining o'ta muhim va iqtisodiy faol qismi hisoblangan yuz minglab fuqarolar doimiy ravishda tashqi va ichki mehnat migratsiyasida ishtirok etmoqda. Buning natijasida, viloyat darajasidagi hududiy iqtisodiyot va aholining ijtimoiy sohasi bevosita xorijdan kelayotgan migratsiya oqimlari va ulardan hosil bo'ladigan transfertlarga favqulodda qattiq bog'liq bo'lib qolmoqda. Bugungi kunga kelib, migratsiya faqatgina aholining ortiqcha qismini ish bilan ta'minlab, ishsizlikni qisqartiruvchi elementar «xavfsizlik klapani» (bo'lib qolmasdan, balki hududiy iqtisodiyot doirasida iste'mol bozorini kengaytirish, mahalliy investitsion salohiyatni ushlab turish va ijtimoiy sohani moliyalashtirishning muhim poydevori

sifatida ham markaziy maydonga chiqmoqda.

Shunga qaramay, tadqiqotning asosiy muammosi shundan iboratki, Namangan viloyatida xalqaro migratsiya oqimlari orqali kirib kelayotgan ulkan moliyaviy resurslarning hududiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar (YAHM, aholi jon boshiga daromadlar, bandlik darajasi, chakana savdo va xizmat ko'rsatish hajmi) hamda ijtimoiy sohani barqaror rivojlantirishga ta'sir etish mexanizmlari ilmiy jihatdan yetarli darajada kompleks modellashdirilmagan. Aksariyat hollarda qiyinchilik bilan topilgan pul o'tkazmalari mintaqa iqtisodiyotining real sektorini (ishlab chiqarish, innovatsiyalar, yuqori texnologiyalar) rivojlantirishga emas, balki faqat joriy noishlab chiqarish iste'moliga (to'y-hashamlar, oziq-ovqat, maishiy texnika va uy-joy qurilishi) yo'naltirilmoqda. Oqibatda, uzoq muddatli hududiy iqtisodiyot barqarorligini ta'minlashda tizimli institutsional bo'shliqlar va nomutanosibliklar saqlanib qolmoqda, inson kapitali esa tanazzulga yuz tutmoqda. Shu nuqtai nazardan qaraganda, mazkur tadqiqotning dolzarbligi migratsiya jarayonlarining mintaqa iqtisodiyoti va ijtimoiy sohasiga bir vaqtning o'zida ko'rsatayotgan ham ijobiy, ham salbiy (kuzatilishi qiyin bo'lgan) ta'sirini zamonaviy axborot texnologiyalari va aniq matematik-ekonometrik usullar orqali o'lchash va empirik baholash zarurati bilan qat'iy belgilanadi.

Ushbu ilmiy izlanishning bosh maqsadi – Namangan viloyati misolida migratsiya oqimlari va xalqaro mehnat migrantlari tomonidan kiritilayotgan pul o'tkazmalarining hududiy iqtisodiyotning makroiqtisodiy o'sish sur'atlariga va ijtimoiy soha barqarorligiga ta'sirini OLS modellari vositasida miqdoriy hamda chuqur sifat

jihatidan baholash, hamda ushbu murakkab ziddiyatli jarayonlarni maqbullashtirish yuzasidan davlat boshqaruvi uchun ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iboratdir. Ushbu strategik maqsadga samarali erishish uchun tadqiqot oldiga quyidagi aniq vazifalar belgilandi: birinchidan, viloyatning hududiy mehnat bozori holati va demografik sig'imini tanqidiy tahlil qilish; ikkinchidan, tashqi migratsiya oqimlari, pul o'tkazmalari va hududiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar o'rtasidagi yashirin bog'liqliklarni ekonometrik tahlil va korrelyatsion-regression modellashdirish yordamida ilmiy o'rganish; uchinchidan, viloyat ijtimoiy sohasiga (ta'lim, oila instituti, inson kapitali) migratsiyaning bevosita va bilvosita ta'sirlarini kompleks xaritalash; to'rtinchidan, hududiy iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish yo'lida mavjud migratsiya oqimlari va mablag'laridan eng oqilona foydalanish bo'yicha uzoq muddatli strategik tavsiyalar ishlab chiqish.

Adabiyotlar sharhi

Aholining hududiy va transmilliy harakatchanligi, xususan, mehnat migratsiyasi oqimlari va ularning qabul qiluvchi hamda yuboruvchi hududlar iqtisodiyoti hamda ijtimoiy soha taraqqiyotiga ta'siri masalasi uzoq yillardan buyon sotsiologiya, demografiya va iqtisodiyot fanlari chorrahasida mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan o'ta keng ko'lamda tadqiq etib kelinmoqda. Shunga qaramay, mazkur ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning o'ziga xos mintaqaviy xususiyatlari, qat'iy lokalizatsiyalangan makroiqtisodiy ko'rsatkichlarga translyatsiya qilinish mexanizmlari borasida akademik jamoatchilik va yetakchi olimlarning qarashlari va nazariy yondashuvlari keskin turlichadir.

Xalqaro miqyosdagi akademik amaliyotda pul o'tkazmalari va migratsiyaning iqtisodiy o'sishga ta'siri asosan ikkita butunlay qarama-qarshi qutbda baholanadi. Bir tomondan, ko'plab xalqaro tashkilotlar va neoklassik iqtisodiyot vakillari migratsiyani mutlaq ijobiy hodisa sifatida talqin etishadi. Xususan, Jahon banki iqtisodchilari (Adams va Page, 2005) o'zlarining ko'p yillik fundamental empirik tadqiqotlarida rasmiy va norasmiy migratsiya hamda ulardan hosil bo'ladigan pul o'tkazmalari rivojlanayotgan mamlakatlarda aholining mutlaq qashshoqligini qisqartirish, uy xo'jaliklarining turmush darajasini to'g'ridan-to'g'ri oshirish hamda ta'lim va sog'liqni saqlashga kiritiladigan joriy sarmoyalarni rag'batlantirish orqali kelajakdagi inson kapitalini shakllantirishning eng samarali va beminnat drayveri ekanligini isbotlaganlar. Shuningdek, migratsiyaning xalqaro sotsiologik jihatlarini o'rgangan [Massey va boshq., 1993] o'zining «kumulyativ sababiyat» nazariyasida migratsiya oqimlari bir marta boshlangach, u o'zini-o'zi qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy tarmoqlar yaratishini, bu esa yuboruvchi hududlarda butun bir «migratsion madaniyat» va unga moslashgan hududiy iqtisodiyot infratuzilmasini yaratishini ta'kidlaydi.

Boshqa tomondan esa, tizimli makroiqtisodiy tahlil bilan shug'ullanuvchi olimlar hududiy iqtisodiyotning faqat migratsiyaga qaram bo'lib qolishining o'ta og'ir salbiy oqibatlariga alohida e'tibor qaratishadi. Xususan, xorijiy olimlar qatorida [Acosta va boshq., 2009] kabi yetakchi iqtisodchilar juda yirik va surunkali hajmdagi pul o'tkazmalari oqimi yuboruvchi davlatlarda milliy valyutaning real ayirboshlash kursini sun'iy ravishda oshirib

yuborishini, buning natijasida milliy ishlab chiqaruvchilarning eksport raqobatbardoshligini pasaytiruvchi xatarli «Golland kasalligi» fenomeniga olib kelishini chuqur asoslab berganlar. Shuningdek, bu holat eng layoqatli mehnat resurslarining hududiy iqtisodiyotdan butunlay qochishiga sabab bo'ladi. Osiyo qit'asi misolida yaqinda olib borilgan jiddiy ilmiy izlanishlardan birida [Ismoilov, 2024] OLS modellashtirish yordamida o'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatganki, pul o'tkazmalari garchi qisqa muddatli iqtisodiy faollikni qo'llab-quvvatlasa-da, ularning uzoq muddatli YAHM o'sishiga ko'rsatadigan ta'siri ko'p hollarda statistik jihatdan ahamiyatsiz bo'lib chiqadi. Bunga sabab sifatida olim ushbu mablag'lar mamlakat kelajagini belgilovchi unumdor kapital investitsiyalarga emas, balki asosan noishlab chiqaruvchi qisqa muddatli iste'molga safarbar qilinishini ko'rsatib o'tadi.

O'zbekistonning o'ziga xos demografik jarayonlari, urbanizatsiya holati va mehnat bozoriga xalqaro migratsiyaning ta'siri mahalliy olimlar va tadqiqotchilar tomonidan ham keng qamrovli tarzda o'rganilgan. Ayniqsa, nufuzli "Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil" ilmiy elektron jurnalida ketma-ket chop etilgan qator maqolalar ushbu murakkab masalaning naqadar dolzarbligini barchaga ko'rsatib turibdi. Jumladan, yosh tadqiqotchi [Habibullayev, 2024] xalqaro mehnat migratsiyasida eng yuqori malakali mutaxassislar (muhandislar, IT dasturchilar, shifokorlar) tipologiyasini chuqur tahlil qilib, mamlakatdan yuz berayotgan «miyalar sizib chiqishi» brain drain holati hududiy iqtisodiyot va ijtimoiy sohani texnologik jihatdan rivojlantirishdagi yagona innovatsion salohiyatni keskin pasaytirayotganligini raqamlar bilan

ko'rsatib o'tadi. Uning xulosasiga ko'ra, yuqori malakali migrantlarni mamlakatga qayta jalb qilish yoki ularni o'z vatanlarida olib qolish uchun faqatgina maoshlarni oshirish yetarli emas, balki korrupsiyadan holi va adolatli tizimli institutsional iqtisodiy muhit hamda ilmiy erkinlik yaratilishi shart. Yana bir nufuzli mahalliy tadqiqotchi, [Asamov, 2024] qishloq mehnat bozorlariga turli xil tashqi iqtisodiy shoklarning, xususan, jahon bozoridagi oziq-ovqat narxlari o'zgaruvchanligi va unga javoban shakllanuvchi migratsiya tendensiyalarining bevosita va bilvosita ta'sirini maxsus modellar yordamida o'rganib chiqqan. Olim o'z ishida migratsiya hududiy iqtisodiyot doirasidagi chekka qishloq hududlarida bandlik va ish haqi darajasini barqarorlashtirishga qisman yordam berishini ta'kidlashda, biroq uzoq muddatda bu jarayon kuchli ijtimoiy nomutanosiblikni, daromadlar tengsizligini keltirib chiqarishini asoslab bergan. Shu bilan birga, [Akbarova va Gulmurodov, 2025] tomonidan tashqi mehnat migratsiyasining aholi soni dinamikasi va demografik tuzilmaga ta'sirini maxsus baholovchi fundamental tadqiqotida xalqaro migratsiya oqibatlari hududiy nomutanosiblikni keltirib chiqarishi, hududlarda tug'ilish ko'rsatkichlaridagi anomal tebranishlarni paydo qilishi va qabul qiluvchi hamda yuboruvchi hududlar o'rtasidagi markazlashgan iqtisodiy tabaqalanishni misli ko'rilmagan darajada kuchaytirayotganligi keng empirik tahlil qilingan. Bunga qo'shimcha ravishda, turli yirik xalqaro tashkilotlar, xususan BMT Taraqqiyot Dasturi [UNDP, 2023] mutaxassislari tomonidan e'lon qilingan tadqiqot hisobotlari krizis (pandemiya yoki geosiyosiy sanksiyalar) davrida o'z vataniga ommaviy qaytib kelgan mehnat

migrantlarini qayta tayyorlash va ijtimoiy-iqtisodiy reintegratsiya qilish har qanday hududiy iqtisodiyotni inklyuziv rivojlantirishning kechiktirib bo'lmaz strategik yo'nalishi ekanligini qat'iy ko'rsatib bermoqda.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotning dizayni izlanishning mantiqiy ketma-ketligi, tadqiqot savollarini yechish mexanizmlari va mustahkam empirik bazasini to'liq qamrab oladi. Tadqiqotda makroiqtisodiy tahlilning miqdoriy (ekonometrik, matematik-statistik) va sifat (mantiqiy mushohada, deduksiya, tizimli qiyosiy tahlil) yondashuvlari sinergik tarzda integratsiya qilingan. Asosiy axborot manbalari va statistik ma'lumotlar bazasi sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi milliy hisobotlari, uning tarkibidagi Namangan viloyati statistika boshqarmasining ochiq byulletenlari, O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining to'lov balansi hisobotlari, Jahon bankining taraqqiyot ko'rsatkichlari ma'lumotlaridan maqsadli va keng ko'lamda foydalanildi. Xususan, Namangan viloyati hududi doirasida 2018–2023 yillarni qamrab oluvchi 6 yillik migratsiya oqimlari (kirib kelganlar, chiqib ketganlar, net-qoldiq), rasmiy kanallar orqali kirib kelgan migrantlar pul o'tkazmalari hamda viloyatning YAHM miqdori bo'yicha maxsus mualliflik panel ma'lumotlar bazasi tizimli shakllantirildi.

Migratsiya oqimlarining Namangan hududiy demografiyasiga hamda mehnat bozori sig'imiga bo'lgan sof ta'sirini baholash maqsadida birinchi navbatda Xalqaro Mehnat Tashkiloti (XMT) tomonidan e'tirof etilgan **Migratsiya qoldig'i indeksi** aniq hisoblab chiqildi. Ushbu indeks hudud aholisining mexanik

harakatini (ko'payishini yoki kamayishini) bitta son ostida ifodalovchi universal matematik formula hisoblanib, u hududning xalqaro mehnat bozoridagi

«migratsiya jozibadorligi» yoki aksincha, iqtisodiy qiyinchiliklar tufayli aholini «itaruvchi kuchini» aniq ko'rsatib beradi:

$$NMR = \frac{I - E}{P} \times 1000$$

Bu yerda tenglamadagi o'zgaruvchilar quyidagicha ilmiy mantiq bilan ta'riflanadi: Net Migration Rate – Namangan viloyati hududining net-migratsiya qoldig'i indeksi (har 1000 kishi hisobiga nisbatan o'lchanadi);

Immigration – muayyan hisobot davri (yil) davomida Namangan viloyatiga doimiy yoki uzoq muddatli yashash/ishlash maqsadida kirib kelganlar jami soni;

Emigration – aynan shu davr ichida iqtisodiy yoki ijtimoiy omillar sababli hududdan chiqib ketganlar jami soni;

Population – Namangan viloyati hududining ko'rib chiqilayotgan yildagi o'rtacha yillik doimiy aholi soni.

Mazkur formulaga ko'ra, agar NMR ko'rsatkichi manfiy (minus) belgisiga ega bo'lsa, bu o'rganilayotgan hududda «donorlik» xususiyati, ya'ni hududiy iqtisodiyot ehtiyojidan ortib qolgan inson resurslarining tashqi davlatlarga yoki boshqa viloyatlarga chiqib ketishi mutlaq ustunligini ilmiy tasdiqlaydi.

Tahlil va natijalar muhokamasi

Tadqiqot metodologiyasi qismida ilmiy asoslab berilgan yondashuvlarni bevosita amaliyotga tatbiq etish asnosida, Namangan viloyatining so'nggi olti yillik (2018–2023 yillar) ijtimoiy-iqtisodiy hamda demografik ma'lumotlari to'plami g'oyat chuqur empirik tahlil qilindi. Ma'lumki, Namangan viloyati yer maydoniga nisbatan aholi zichligi eng yuqori bo'lgan hududlardan biri bo'lib, uning iqtisodiy barqarorligi ko'p jihatdan mavjud intensiv mehnat resurslarini to'g'ri taqsimlashga, ortiqcha ishchi kuchini xorijiy xizmatlar bozoriga eksport qilishga bevosita bog'liqdir. Hududiy iqtisodiyot rivoji sharoitida inson resurslarining qanday siljiyotganligini anglash muhim. Quyidagi 1-jadvalda o'rganilayotgan mintaqadagi xalqaro va ichki migratsiya oqimlari dinamikasining tarixiy holati aniq raqamlar kesimida keltirilgan.

1-jadval.

Namangan viloyatining 2018-2023 yillardagi migratsiya oqimlari dinamikasi (ming kishi)

Yillar	Kirib kelganlar soni (I)	Chiqib ketganlar soni (E)	Migratsiya qoldig'i (X1)	Mehnat migrantlari soni
2018	12.4	18.1	-5.7	184.5

2019	14.2	20.2	-6.0	196.2
2020	8.5	11.6	-3.1	145.8
2021	15.1	22.3	-7.2	208.4
2022	16.8	25.2	-8.4	224.1
2023	18.2	27.6	-9.4	239.5

(Manba: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi va Namangan viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tizimlashtirildi va hisob-kitob qilindi)

Jadvalda taqdim etilgan statistik ma'lumotlar tahlilidan shundoqqina ko'rinib turibdiki, 2018-2023 yillar mobaynida Namangan viloyatida migratsiya qoldig'i surunkali ravishda va barqaror manfiy o'sish trendini namoyon qilib kelmoqda. Bu degani, viloyat o'zining mehnatga layoqatli aholisi uchun doimiy ravishda «donor hudud» – ishchi kuchi yetkazib beruvchi mexanizm bo'lib xizmat qilayotganligini bildiradi. Ushbu oqim dinamikasida bitta katta «shok» davri yaqqol ko'zga tashlanadi: xususan, 2020-yilda yuz bergan COVID-19 global pandemiyasi tufayli xalqaro transport chegaralari va mehnat bozorlarining ommaviy yopilishi natijasida hududdan chiqib ketish keskin pasaygan hamda migratsiya qoldig'i avvalgi yilga nisbatan qariyb ikki barobarga qisqarib, - 3.1 ming kishini tashkil qilgan. Biroq, post-kovid davrida, mintaqada to'planib qolgan demografik «buloq» effekti yoyilib, migratsiya faolligi yana sur'at oldi. Natijada, ayniqsa 2023-yilda viloyatdan chiqib ketganlar soni o'zining tarixiy

maksimumiga (27.6 ming kishi) yetdi va migratsiya qoldig'i -9.4 ming kishi bo'lib shakllandi. Shu bilan bir vaqtda, turli xorijiy davlatlarda (asosan Rossiya Federatsiyasi, Qozog'iston, Turkiya, shuningdek, so'nggi yillarda tobora ommalashib borayotgan Janubiy Koreya va Buyuk Britaniyada) faol xalqaro mehnat faoliyatini olib borayotgan migrantlari soni viloyat bo'yicha 2023-yilda salkam 240 ming kishini tashkil etgan. Bu miqdor viloyatdagi mehnatga eng layoqatli aholi qatlamining o'ta muhim va salmoqli qismi ekanligini ifodalab, ular hududiy iqtisodiyotni ishsizlik keltirib chiqaradigan keskin ijtimoiy va iqtisodiy bosimlardan «qutqarish»dek tarixiy rolni o'ynayotganini amalda isbotlaydi.

Xo'sh, uzoq o'lkalardagi mehnat migrantlari tomonidan vataniga muntazam yuborilayotgan moliyaviy daromadlar qanday qilib mintaqaviy iqtisodiyotni va ijtimoiy sohani moliyaviy inqirozlardan ushlab turganligini chuqurroq anglash maqsadida quyidagi 2-jadvalni batafsil ekonometrik va mantiqiy tahlil qilamiz.

2-jadval.

Migrantlar pul o'tkazmalarining Namangan viloyati makroiqtisodiy ko'rsatkichlariga ta'siri (2018-2023 yy.)

Yillar	YAHM hajmi (Y) (mlrd so'm)	Pul o'tkazmalari (X2) (mlrd so'm)	Pul o'tkazmalarining YAHMga nisbati (%)	Aholi jon boshiga daromad o'sishi (%)	Savdo aylanmasi o'sishi (%)
2018	18 450.2	3450.0	18.7%	4.2%	5.8%
2019	22 890.5	4120.0	18.0%	5.1%	6.4%
2020	26 120.3	3650.0	14.0%	1.8%	2.1%
2021	32 850.8	5580.0	17.0%	6.5%	8.2%
2022	41 250.4	7420.0	18.0%	7.2%	9.5%
2023	47 112.6	8480.0	18.0%	7.9%	10.3%

(Manba: Rasmiy statistik ma'lumotlar va muallifning korrelyatsion tahlillari asosida tayyorlandi)

Yuqoridagi jadval raqamlari shuni bamisoli oyna kabi tasdiqlaydiki, Namangan viloyatining joriy iqtisodiyoti, aholi turmush tarzi va iste'mol darajasi uchun xorijdan kirib kelayotgan pul o'tkazmalari shunchaki yordamchi omil emas, balki g'oyat kuchli harakatlantiruvchi drayver (asosiy qon tomir) hisoblanadi. YAHM hajmi o'tgan olti yil ichida 2018-yildagi 18.4 trillion so'mdan muttasil o'sib borib, 2023-yilda qariyb 47.1 trillion so'mga (ya'ni 2.5 barobarga) o'sgan bo'lsa, xuddi shunga hamohang mos ravishda pul o'tkazmalari hajmi ham yildan-yilga oshib, 3.4 trillion so'mdan 8.4 trillion so'mga qadar keskin

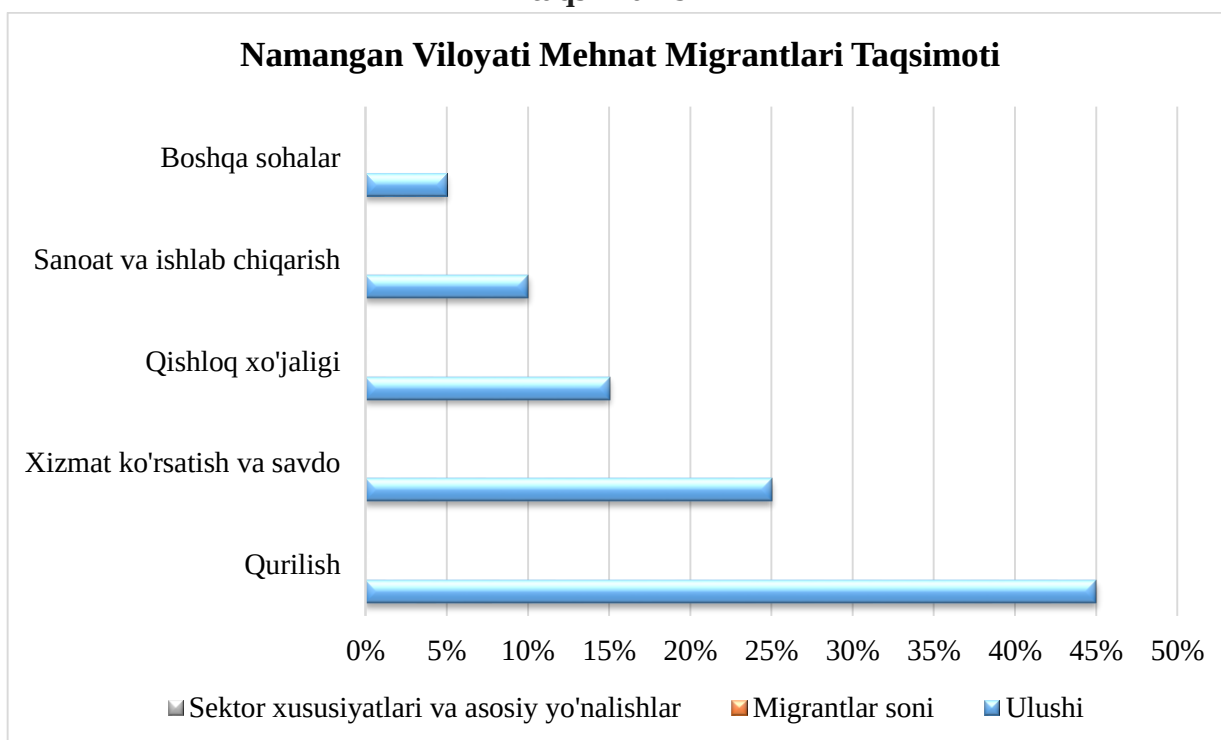
ko'tarildi. Viloyat bo'yicha barcha pul o'tkazmalarining umumiy YAHMga yillik nisbati barqaror ravishda 17-18% atrofida o'ta yuqori koridorda saqlanmoqda. Jadvaldagi eng e'tiborli va tahlilga tortuvchi jihat shundaki, iqtisodiy shok kuzatilgan 2020-yilda pul o'tkazmalari hajmining sezilarli pasayib ketishi (pandemiya sababli chegaralarning yopilishi va ishlarning to'xtatilishi oqibatida), Namangan viloyatida bevosita chakana savdo aylanmasining o'sish sur'ati atigi 2.1% ga va aholi jon boshiga daromadlarining o'sishi 1.8% ga tushib, deyarli to'liq turg'un holatga (stagnatsiyaga) kelib qolishiga olib keldi.

O'z navbatida, bu inqiroz tezda o'tib ketgach, 2023-yildagi rekordsimon 8.4 trln so'mlik kapital (transfertlar) oqimi viloyatning umumiy chakana savdo aylanmasiga misli ko'rilmagan darajada ta'sir qilib, uning 10.3% ga yuksak sur'atlarda o'sishiga mislsiz kuchli impuls bergan. Bu dalillar bevosita neoklassik nazariyalarni isbotlab, pul o'tkazmalari

Namanganda iste'mol bozorini kengaytirishning yagona yirik instrumenti ekanligini anglatadi. Mintaqa iqtisodiyotining sifat ko'rsatkichlarini va inson kapitalining xorijga qay tariqa safarbar etilayotganini tushunish uchun migrantlarning qaysi iqtisodiy sohalarda ishlashini baholash muhim.

1-diagramma

Namangan viloyatidan ketgan mehnat migrantlarining iqtisodiyot tarmoqlari bo'yicha taqsimlanishi

Namangan viloyati mehnat migrantlarining xorijdagi iqtisodiyot tarmoqlari va malaka darajalari bo'yicha bandlik tarkibi (2023 y.)

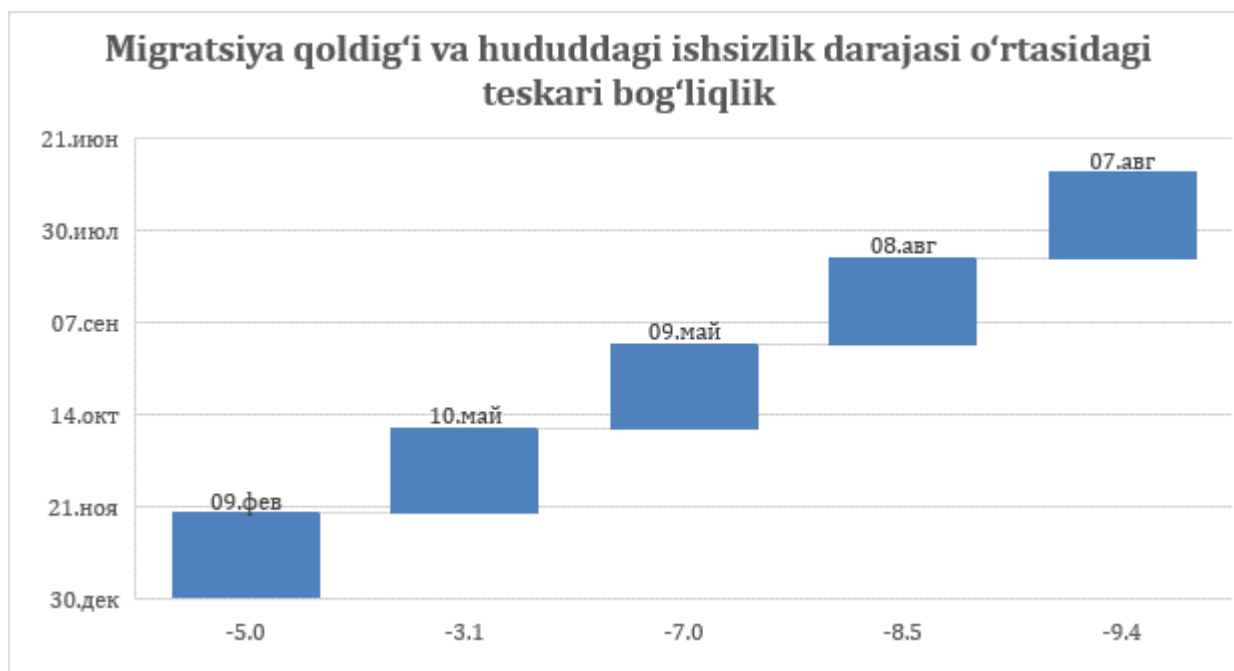
Ushbu muhim vizual element sifatida tasavvur qilinishi lozim bo'lgan beshta mutlaqo asosiy iqtisodiy sektordan iborat bo'lib, jami 240 mingga yaqin Namangan viloyatidan xorijga ketgan mehnat migrantlarining kasbiy va mutaxassislik tarmoqlarini vizualizatsiya qiladi. Diagrammaning yarmiga yaqinini, ya'ni eng katta va keng segmentini (45%) aynan

Qurilish sohasi mutlaq egallaydi. Bu tendensiya, birinchi navbatda, asosiy retsiyent (qabul qiluvchi) davlatlar bo'lmish Rossiya Federatsiyasi va Qozog'iston Respublikasi yirik shaharlaridagi uzluksiz infratuzilmaviy loyihalarda arzon, o'ta bardoshli, jismoniy jihatdan kuchli ishchi kuchiga bo'lgan bitmas-tuganmas obyektiv ehtiyoj bilan

mantiqan izohlanadi. Keyingi sezilarli o'rinni Xizmat ko'rsatish, logistika va chakana savdo sohasi (25%) egallaydi (bu sohada asosan kuryerlar, haydovchilar, savdo shoxobchasi xodimlari jamlangan). *Qishloq xo'jaligi sektori* (15%) uchinchi muhim o'rinda bo'lib, uning e'tiborli tomoni shundaki, ushbu segment asosan Janubiy Koreyadagi issiqxona xo'jaliklariga va yaqinda o'z eshiklarini ochgan Buyuk Britaniyadagi mavsumiy qishloq xo'jaligi yig'im-terim ishlariga qonuniy yo'naltirilgan davlat darajasidagi oqimlar hisobiga tobora o'z ko'lamini tezlik bilan kengaytirib bormoqda. Murakkab mashinasozlik va stanoklar ustida ishlashni talab etuvchi Sanoat va ishlab chiqarish sektori xorijda atigi 10% guruhni tashkil etsa, eng yuqori malaka va intellektual salohiyat talab qiluvchi Boshqa sohalar (axborot texnologiyalari, oliy ta'lim, muhandislik, tibbiyot kabi yuqori daromadli «oq yoqali» kasblar) butun oqimning atigi 5% ulushini tashkil qiladi xolos. Yuqorida batafsil izohlangan doiraviy diagrammaning fundamental mazmuni [Habibullayev, 2024] o'z ilmiy maqolasida bong urib ta'kidlagan

strategik muammoni – mamlakatimizdan, xususan Namangan kabi mehnatkash mintaqalardan yuqori malakali, noyob iste'dodga ega bo'lgan intellektual kadrlarning («miyalar sizib chiqishi» - brain drain) garchi oqimning ulush jihatidan juda kichik qismini (5%) tashkil etsa-da, ularning ijtimoiy sifat va iqtisodiy innovatsiyalar jihatidan yo'qotilishi hududiy innovatsion taraqqiyotga va ertangi kun texnologik salohiyatiga o'rmini hech narsa bilan qoplab bo'lmas darajada kuchli zarba berayotganini rad etib bo'lmas dalil sifatida tasdiqlaydi. Tadbirkorlik va innovatsiyalar yaratishi kerak bo'lgan navqiron yoshlarning asosan xorijdagi past malakali va xavfli qurilish qozonlariga uzoq yillarga «yutilib ketishi» kelajakdagi ijtimoiy soha mustahkamligi va Namanganning barqaror mintaqaviy texnologik taraqqiyoti uchun o'ta xatarli mudhish signal hisoblanadi.

Mintaqaning mehnat bozoridagi kuchli demografik bosim sharoitida migratsiya oqimlarining qanchalik muhim ijtimoiy stabilizator ekanligini isbotlash uchun yana bir grafikni tahlil etamiz.

Namangan viloyatida tashqi migratsiya qoldig'i dinamikasi va ichki mintaqaviy ishsizlik darajasining o'zaro kuchli teskari proporsionalligi (2018-2023 yy.)

Ushbu chuqur ma'noga ega bo'lgan vizual chiziqli grafikda 2018-2023 yillar davri bo'ylab koordinatalar tekisligida ikkita bir-birini mantiqan kesishuvchi va o'zaro qarama-qarshi yo'nalishli chiziqlar oqimi aks ettirilgan. Grafikning gorizont o'qida yillar xronologiyasi joylashgan bo'lsa, vertikal chap o'qida migratsiya qoldig'ining manfiy o'sish ko'rsatkichi (ming kishida ifodalangan), vertikal o'ng o'qida esa hududdagi jami ishsizlik darajasining foizdagi salmog'i joylashgan. Grafikka boqib shuni yaqqol ilmiy namoyon qilish mumkinki, qachonki migratsiya qoldig'i chizig'i pastroq, ya'ni xorijga ketish susayib, qoldiq nolga (salbiy bo'lmaganroq) nuqtaga yaqinlashsa (masalan, 2020-yildagi eng quyi -3.1 ming holatida), shu zahoti Namangan viloyatida ichki raqobat kuchayib, hududiy ishsizlik darajasi foiz chizig'i keskin tarzda tepaga qarab ko'tarilib (hatto 10% dan oshib ketgan) ketganligiga guvoh bo'lamiz. Bu demografik xavf chizig'idir. Ammo

qachonki xalqaro migratsiya oqimi tezlashib, migratsiya qoldig'i jadal ravishda chuqurlashib borsa (-9.4 ming kishigacha sho'ng'iganda, ya'ni 2023-yilda hududdan qariyb 30 ming kishi chiqqanida), hududdagi ichki ishsizlik chizig'i barqaror tarzda pastga qarab yo'nalib, 8% dan pastga tushganligini ko'rishimiz mumkin. Ushbu klassik vizual ekonometrik shakl hududiy iqtisodiyot fani nazariyasidagi migratsiya qabul qilingan hududdagi "ortiqcha portlovchi bosimni" xavfsiz holatga pasaytiruvchi o'ziga xos mexanik ijtimoiy klapan rolini mukammal bajarganini, yoshlarning ishsiz qolib jinoyatchilikka qo'l urishiga to'sqinlik qilganini aniq anglatadi.

Xulosa va takliflar

Namangan viloyati ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida migratsiya degan beqiyos kuchni tizimli to'g'ri boshqarish, undan iqtisodiyotni modernizatsiya qilishda oqilona foydalanish va uning achchiq salbiy oqibatlarini minimallashtirish

yuzasidan quyidagi 4 ta eng dolzarb, aniq, amaliy mexanizmga ega bo'lgan va to'liq ilmiy asoslangan strategik takliflar ishlab chiqildi:

1. Migrantlar topgan yashirin kapitalini isrofgarchilik va joriy iste'moldan to'g'ridan-to'g'ri yirik ishlab chiqarish investitsiyasiga yo'naltiruvchi maxsus mintaqaviy moliyaviy klasterlarni tashkil etish. Tadqiqotlar shuni isbotladiki, hozirgi kunda viloyatga kirib kelayotgan 8.4 trln so'm atrofida sof naqd mablag'ning asosiy, sher ulushi hech qanday foyda keltirmaydigan qisqa muddatli iste'mol va to'y-hasham bozoriga ma'nosiz «sovrilmoqda». Viloyat iqtisodiyoti mudofaasi uchun zudlik bilan mahalliy davlat banklari negizida (yoki xususiy sheriklik asosida) davlat tomonidan 100% kafolatlangan «Migrant-investor» maxsus maqsadli depozit liniyalarini ochish va xalq ishonchini qozonadigan hududiy jamg'arib boriladigan investitsion qimmatli qog'ozlarni (Namangan viloyati munitsipal obligatsiyalarini) keng miqyosda emissiya qilish zaruriyatga aylangan. Bu jamg'arilgan mablag'lar qat'iy davlat nazorati ostida Namangan shahrining o'zidagi daromadli eksportbop tekstil, charm-poyabzal, yengil sanoat va eng zamonaviy axborot texnologiyalari klasterlari hamda IT-parklariga jiddiy sarmoya qilinishi lozim. Eng muhimi, yig'ilgan ushbu yirik kapital ustidan yilda ma'lum bir foiz davlat kafolatlangan jozibador dividendlar migrantlar qishloqda qolgan oilalarining to'g'ridan-to'g'ri plastik kartalariga shaffof to'lab borilishi tizimi qonuniy joriy etilishi lozim. Bu usul pullarning passiv turishini emas, iqtisodiyotda ishlashini kafolatlaydi.

2. Xorijdan yetarli kapital va malaka bilan qaytib kelgan mehnat migrantlari uchun hududiy ijtimoiy-iqtisodiy "Reintegratsiya" davlat dasturini raqamlashtirilgan holda amaliyotga joriy qilish. Birlashgan Millatlar Tashkilotining (BMT) taraqqiyot dasturi mutaxassisleri keltirgan yuksak dalillar bilan to'la hamohang ravishda, vataniga qaytib kelgan, xorijiy kompaniyalarda ishlab katta mehnat intizomi, tillarni va ko'nikmalarni o'rgangan ilg'or migrantlarning noyob amaliy tajribalaridan hudud iqtisodiyoti uchun oqilona foydalanish kerak. Buning uchun Namangan viloyati hududiy mehnat organlari va hokimlik tizimida eng zamonaviy blokcheyn texnologiyasi asosida himoyalangan "Yagona qaytganlar malaka reyestri" axborot bazasini yaratish kerak. Shundan so'ng, Yevropa, Koreya yoki Rossiyada og'ir muhandislik mexanizmlari, IT, yoki murakkab xalqaro qurilish texnologiyalari bo'yicha uzoq yillik amaliy malaka orttirgan fidoiy fuqarolarni Namangan viloyatidagi o'ta yirik va muhim strategik urbanizatsiya dasturlari (masalan, Prezident tomonidan tasdiqlangan "Yangi Namangan" yoki "Yangi To'raqo'rg'on" smart-shaharchalari va megapolis qurilishi) loyihalariga hech bir ustasiz va tenderlarsiz mutlaq ustuvorlik bilan, faqatgina ularning xalqaro malakasiga mos keladigan munosib maosh evaziga rasman ishga jalb qilish mexanizmini yaratish zarur. Bu jarayon viloyat uchun ham kadr, ham sifatli ijro kafolatidir.

3. Mintaqa migratsiya jo'g'rofiyasini xavfli bozorlardan tubdan diversifikatsiya qilish va kasbiy til o'rgatish institutlarini bevosita qishloq tumanlari markazlari kesimida

kengaytirish. Davlat rahbari tashabbusi bilan O'zbekistonning boshlagan mutlaqo yangi strategik migratsiya siyosatiga har tomonlama mos ravishda, xususan Namangan viloyatining sanoatdan yiroq bo'lgan Mingbuloq, Chust, Kosonsoy va Pop kabi uzoq agrar va tog'li tumanlarida "Yevropa Ittifoqi (Germaniya, Buyuk Britaniya) va Sharqiy Osiyo (Koreya, Yaponiya) standartlari bo'yicha yuqori texnologik qishloq xo'jaligi va xizmatlar mutaxassislarini intensiv tayyorlash" ixtisoslashgan o'quv markazlari muttasil davlat byudjeti va xususiy grantlar hisobidan tashkil etilishi kechiktirib bo'lmaz shartdir. Bu kabi zamonaviy qishloq markazlari u yerdagi oddiy dexqon yoshlarga nafaqat ilg'or agronomik innovatsiyalarni o'rgatishi, balki mehnat muhitida eng zarur bo'ladigan ingliz, nemis va koreys tillarini ham uch oylik muddatda intensiv tarzda, maqsadli o'rgatishi kerak. Ushbu qadam mintaqadan chiqib ketayotgan doimiy past daromadli, noqonuniy oqimlarni kafolatli himoyalangan, yuqori maoshli va eng asosiysi qonuniy shartnomaviy "oq" oqimlarga o'zgartirishiga sabab bo'ladi.

4. Hududiy inflyatsiyani jilovlovchi va qishloq mehnat bozorlarida barqaror mahalliyashtirilgan bandlikni ta'minlovchi zamonaviy agrobiznes inkubatorlarini muttasil barpo etish. Iqtisodchi [Asamov, 2024] ishonchli dalillar bilan ogohlantirib ko'rsatib o'tgan oziq-ovqat yetishmovchiligi va agrar

sektor iste'mol bozoridagi narx tebranishlari xatarlarini sun'iy aralashuvsiz iqtisodiy qonuniyatlar asosida kamaytirish hamda bandlikni oshirish uchun faqat viloyatning eng chekka qishloq hududlarida xotin-qizlar va oliygohga kirmagan yoshlarni ish bilan ta'minlashga ixtisoslashgan kichik biznes kooperativlari (agrobiznes va hunarmandchilik inkubatorlari) logistika tarmoqlarini yaratish strategik maqsadga muvofiq sanaladi. Bunga erishish usuli sifatida, xorijdagi ayni bir qishloqning migrantlari pullarini jamiyat bo'lib birgalikda maqsadli jamg'arish (xalqaro kraudfanding va maxsus maqsadli fondlar platformasi) orqali yirik qishloq issiqxonalari majmualari, chorvachilik fermalari va qishloq xo'jalik mahsulotlarini Yevropa sifatigacha chuqur qayta ishlash sexlarini kooperativ tarzida jamoaviy qurish, natijada yoshlarni hududning o'zida olib qolib barqaror xorijiy valyuta ekvivalentidagi maosh bilan ishda ta'minlash choralarini o'z ichiga qamrab oladi. Ana shunday ulkan va kompleks davlat islohotlari va jamoatchilik nazorati o'rnatilsagina, Farg'ona vodiysi, aniqrog'i Namangan viloyatida mintaqaviy iqtisodiyot faqatgina oddiy va xavfli tashqi mehnat migratsiyasi klapanlariga bo'lgan kuchli tobelik illatidan to'liq qutulib, o'zining mutlaqo mustaqil, innovatsion, barqaror va barchani qamrab oluvchi yuksak inklyuziv taraqqiyot yo'liga muvaffaqiyatli tushib oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi (O'zStat) (2024). *Demografik holat va aholi joylashuvi tahlili*. Toshkent: O'zStat.
2. Adams, R. H., & Page, J. (2005). Do international migration and remittances reduce poverty in developing countries?. *World Development*, 33(10), pp. 1645-1669.

3. Akbarova, M., & Gulmurodov, K. (2025). O'zbekistonda aholi soni dinamikasiga ta'sir etuvchi omillarning tahlili va O'zbekiston aholi soniga tashqi mehnat migratsiyasining ta'sirini baholash. *Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil*, 3(10), pp. 84-94.
4. Asamov, R. B. (2024). Oziq-ovqat narxlarining o'zgaruvchanligi va uning mahsulot turlari bo'yicha qishloq mehnat bozoriga iqtisodiy ta'siri. *Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil*, (12), pp. 40-47.
5. De Haas, H. (2010). Migration and development: A theoretical perspective. *International Migration Review*, 44(1), pp. 227-264.
6. Habibullayev, K. (2024). Xalqaro mehnat migratsiyasida yuqori malakali mutaxassislarni tasniflash tendensiyalari. *Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil*, (3), pp. 18-23.
7. Ismoilov, A. (2024). Remittance Inflows and Economic Growth: Evidence from Selected Asian Economies. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, (35), pp. 272-279.
8. Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), pp. 431-466.
9. Namangan viloyati statistika boshqarmasi (2024). *Namangan viloyati yalpi hududiy mahsuloti tahlili 2023-yil yakunlari bo'yicha*. Namangan: NamStat.
10. Acosta, P. A., Lartey, E. K., & Mandelman, F. S. (2009). Remittances and the Dutch disease. *Journal of International Economics*, 79(1), pp. 102-116.
11. UNDP (2023). *Migrant Survey Report: Linking Return Migration Processes and Inclusive Economic Development in Uzbekistan*. Tashkent: United Nations Development Programme.
12. World Bank (2023). *Uzbekistan: Economic Update and Remittance Impact Analysis*. Washington, DC: World Bank Group.